

Светлана КАЛЕЗИЋ-РАДОЊИЋ*

СИЈАРИЋЕВ ПОЕТСКИ ГОВОР У РОМАНУ *РАШКА ЗЕМЉА РАСЦИЈА*

Многи ствараоци свједоче да је налажење свог правог гласа тренутак откровења када се преклопе биће и његов говор. О личности Ђамила Сијарића је доста речено, у поједним случајевима чак и више него о његовим дјелима. Мишљења смо да управо говор највише казује о бићу, али и да *језик у акцији* омогућава настајање текста. Стога ћемо се у овом раду бавити искључиво њиме.

Како је Сијарићево дјело *Рашка земља Расција* романескна структура која се неријетко испољава као лирска пјесма у прози и у великој мјери је карактерише синтеза лиризма и приповиједања – поетски говор је њена кључна одредница.

Не напуштајући наративну основу романа, Ђамил Сијарић обилато користи средства поезије те се с правом о *Рашкој земљи Расцији* може говорити и као о хибридном жанру поетског романа, јер организација прозног говорног модуса често прелази у поетски говорни модус. Проза, наравно, није сасвим слободна од парадигматских веза, јер иако не поштује, попут стихованог језика поезије, *метричку*, она, ипак, поштује *ритмичку* организацију ријечи. У случају *Рашке земље Расције* управо ритмотворни елементи и фигуре на основама индексног знака чине основу поетичности Сијарићевог говора. Она се, када је ријеч о квантитету, може примијетити на свим нивоима, од ријечи појединачно узетих до већих цјелина од неколико страница.

Већ је у критичким освртима на опус овог писца констатовано да лексички материјал његових дјела потиче из „најбоље традиције црногорско-херцеговачког народног говора”¹. Стога је теже утврдити да ли се ријечи

---

* Светлана Калезић-Радоњић, Универзитет Црне Горе, Никшић

¹ Сретен Асановић: *Судбинска везаност за завичај* (Предговор роману „Сабља” Ђамила Сијарића, Титоград 1969, стр. 13)

типа *йредрујојачийи* или *кулийи* могу сматрати Сијарићевим неологизмима или творевинама народног духа. Када се ради о организацији ријечи у основи исказа, ствари стоје другачије – управо се на плану реченичне цјелине може јасније примијетити наглашена лирска вокација Сијарића, као у овом примјеру:

Нек им каже он, кнез, шта им је чинити сад кад ничије ноге не мирују него неког тјерају или бјеже од неког, кад ничије руке не мирују него сабљом витлају, кад се царевине бију – шта је њима, Србима, чинити.²

Потпуно је јасна организација говора са поетског аспекта која се очигује у посебној музици израза оствареној нарочитим средствима (инверзије, апозиције, понављања...). Све то у још већој мјери долази до изражаја на нивоу пасуса или дуже цјелине од неколико страна. У том смислу да се примијетити изузетно чврста парадигматска организација нпр. Јагликиног монолога у којој су управо понављања главни извор ритмичности исказа. Ради њиховог лакшег уочавања, али и да би се очитије представио поетски принцип функционисања ове цјелине – „изломићемо” је у стихове. Сам писац је интерпункцијом врло прецизно одредио како овај пасус треба читати, стога се и стиховано рашчлањивање говорног низа, у овом случају, спроводи уз потпуно поштовање Сијарићевих интонационих знакова:

– Чекала *īа* је,
у својим сновима,
йод стаблом *јасена* у *йрави* –
док је одозго сијао *мјесец* и звијезде по небу трепериле;
чекала īа је раширених руку –
у *мјесечину*,
и самим *као мјесечина* у коју хоће да га ухвати.
Љубила га је,
упијала своје усне у његове и губила се,
нестајала са овога свијета –
сва луда,
сва гола.

Од некаквог ужаса у себи ударала је рукама по земљи и прса извијала у врео запет лук,

² Тамил Сијарић: *Рашка земља Расција*, Сарајево 1979, стр. 42.

и *тражила да је Јован* исциједи,
 ту *иод јасеном на траву,*
 као травку спориш и да од ње остане само *кайља,*
 она што се *кайне на рану* –
 на душу.
Тражила је да је Јован уништи,
 да је није –
 „*Јоване,* да пашче нема за ким залајати.
Нека од мене остане само сјенка,
нека немам ни руку ни ногу,
нека сам као ти кад си на зиду у цркви.
Кад си слика.
Кад си боја.
Нек нијесам ово што сам,
нек се од бољке за тобом не трљам копривама по голем тијелу да ме ис-
 пецају,
нек не тражим змије да ме уједу.
 Још је *мјесечина...*
 У зору ћеш отићи, *Јоване.*
 Стајаћеш опет на оном зиду и бићеш друкчији –
бићеш мртав,
бићеш боја и креч.
 Очи ће ти бити отворене,
 гледаће а *неће* видјети.
Нећеш дисати ни зборити,
 бићеш, *Јоване,* мртав.
 Још је *мјесечина...*”³

Управо наведеним понављањима афективни слој језика надраста онај појмовни. Уз бројне анафоре, асонанце, алитерације, парономазије, интензивира се гласовна изражајност звучне стране датог монолога, док се бројним апострофама непосредно скреће пажња на главни предмет говора. Такође, овај пасаж је занимљив и по томе што даје интересантан примјер преласка са гласа приповједача на глас лика, али то излази из оквира наше теме.

Опште је прихваћен став да је ритам, усаглашен са општим законима природе, заснован увијек на равномјерном понављању, а да поетски ритам представља вид побуне против природног ритма. Да ли у том случа-

³ Тамил Сијарић: *Рашка земља Расција*, Сарајево 1979, стр. 56-57.

ју обиље примјера тзв. неправилних ритмова, који се неравномјерно понављају, дају право да се може говорити о Сијарићевом успостављању нових образаца које карактерише привидни улазак ентропије у парадигму? У сталном осцилирању између ритмичког и аритмичког, између обрасца и противљења обрасцу, креће се Сијарићев поетски говор, као што се по истој линији прихватања и одбијања живота крећу јунаци *Рашке земље Рације*. Тако калуђер Исаија под дејством вина говори Авраму:

Знај, Авраме, да ноћас пијеш са добрим човјеком. Ноћас сам хајдук, нек ми бої ойросїи; што бих волио да ноћас одем у хајдуке, да одем у неку велику гору међу хајдуке, да сједим са њима уз вайїру а свуда да је ѿама: ѿамна ноћ, ѿамна шума, а вайїра їори; јеси ли видио, Авраме, кад вайїра їори а људи сједе око ње, грију табане, дријемају и гледају како се из жара откидају жеравице и леїе к небу; Авраме, чим їолеїе оне се угасе: не сїїїну до боїа, боже ме ойросїи; Авраме, нико до боїа није сїїїао, најбољи су за то доказ жеравице...⁴

Невјештом оку би се можда могло учинити како примјери овог типа нијесу довољно поетски „избрушени”, међутим, ова врста наизглед насумичног понављања има сасвим јасну функцију – функцију остваривања специфичног ритма Сијарићеве реченице; не може се о њој говорити ни као о мани, ни као о врлини, већ прије свега као о особености овог писца. Велики број наведених понављања сваким наредним јављањем интензивира властито значење, те се у таквим случајевима може говорити и о градацији ових, по много чему, згуснутих рефрена. Тиме се говор креће између два супротна пола, између поетског, на једној, и свакодневног, на другој страни, тражећи необично у обичном и обратно. Као да се чудо живота може осјетити и у таворењу истрошеном навикама, али и најчудснија прича може огрезнути у својој обичности, јер вријеме тако хоће. Стога код Сијарића жива ријеч продире у парадигматско негирајући га, али не и уништавајући, чиме се ствара необична легура поетског и свакодневног. Тај специфични амалгам излази из уста готово свих ликова *Рашке земље Рације*, а рекло би се да у највећој мјери припада Илији, иначе сатканом од супротности. Стога нијесу ријетки примјери овог типа:

– Ти се, Јаглика, бринеш за мене; нико се други за мене не брине, ни калуђери, сестро. Ти си најбоље створење на свијету. У теби је, сестро, душа свете Марије Кападокијске, ти ћеш,

⁴ Наведено дјело, стр. 73.

сестро, у рај. Смијем ли, душо, ући код српског кнеза, код нашег оца, душо рајска, Аврама?⁵

– Пустићемо овдје пијавице. И бољку скинути, скинути је, сестро, да је није; шта ће нам бољка у ногама кад не можемо да је скинемо, да је сестро, скинемо и да за њом не жалимо.⁶

Овај посљедњи примјер чува у свом ритму и нешто од музике епског десетерца, и, генерално гледано, бројни су одломци који се због својих наглашених музичких одлика могу рецитовати. Веома је занимљив начин на који Тамил Сијарић гради своје поетско ткање у *Рашкој земљи Расцији*. Готово би се могло рећи да је у овим и сличним примјерима на дјелу проширена анадиплоза, односно палилогија – посљедња група ријечи једне реченице јавља се на почетку сљедеће. Стога је посебно питање колико Сијарић, заправо, дугује народном стваралаштву, колико се на њега ослањао, шта је од њега наслиједио... Када је ријеч о музикализацији и поетизацији прозног израза, заиста није уобичајено коришћење искуствима епске поезије, што се може сматрати за још једну особеност, или, боље рећи, изразиту карактеристику Сијарићевог романа *Рашка земља Расција*.

Такође, и када је ријеч о говорним модусима, наразији⁷ и дескрипцији⁸, или, дијалогу, поетичност парадигматске организације лексичких елемената долази до изражаја. Свакако је најзанимљивији овај посљедњи случај

⁵ Наведено дјело, стр. 105.

⁶ Наведено дјело, стр. 37.

⁷ Одлазили су...

Оно што је далеко за њима остајало била су њихова празна села, куће са веригама над хладним огњиштима, са вратима која ће вјетар отворати и затворати... Носили су у одијелима, у коси, у кожи, мирис стаја, телади, коњских јасала, чађе са тавана, задах из избе; ишли су напријед а гледали натраг некакав пут кроз село којим више неће проћи, коловоз којим више неће возити, појилиште на којем неће стоку појити, гледали су у некакав гај, некакав бријег и на њему стабло. Чесму, и бару, и шевар. Бијел камен на потоку на који су, да обућу не уквасе, стајали откад су проходили. Видјели су себе кад су били дјеца, и момци и старци; женили су се, пили на свадбама и славама, били се и мирили. Живјели су изно ва свој живот – у који су се враћали као у какву давнину, у даљину, одлазећи сада од свега тога, а не знајући куд, ни колико далеко, тек у туђину... (Тамил Сијарић: *Рашка земља Расција*, Сарајево 1979, стр. 227-228)

⁸ Чавило је и падало јесење лишће, земља је мијењала боју, дани за брегове брзо замицали, ноћу хладно сијале звијезде; под тим сјајем звјезданим ноћу и под сјајем сунчаним дању одсијевала је црна, масна, кратка длака на биволима и биволицама: на хиљаде те лијене, крупне рогате марве, опљачкане од Турака, јавило је кривим и правим, стрмим и равним путевима са истока на запад – ка Ибру, ка Вапи, ка Лиму; грљала је као каква каљава водурина послије потопа. (Тамил Сијарић: *Рашка земља Расција*, Сарајево 1979, стр. 205)

– када се поетичност очитује у дијалогу који својом основном функцијом споразумијевања, утопљен најчешће у свакодневље, не даје довољно простора за лиризацију. Ипак, слједећи примјер у којем разговарају „Снаха из Вапе” и „Брат из Радулића” плијени поетичношћу и симболичком чинећи невидљиво видљивим:

– Онамо је Голија – поновила је.

– То је планина?

– Велика планина. Од ње нам у јесен почињу вјетрови и не престају до прољећа. Сви смо ми овдје пуни вјетрова.

– Ми у жупи нијесмо. Ми смо пуни магле. Почну у јесен, кад и код вас вјетрови. Два човјека иду један покрај другог и не виде се од магле, зборе, разговарају а не виде се.

– Ми се видимо – вели она.

– Боље је код вас него код нас кад се видите.

У прилог тези да се *Рашка земља Раџија*, због изразитог присуства лирски интонираних сегмената, може сматрати и поетским романом, говори и то што се дати пасажии користе не за пуко приказивање, односно пресликавање стварности, већ за наглашавање њене неуобичајене или чак симболичке димензије. Тако сликањем нарастајуће љубави између двоје младих, Сијарић користи приказ гашења жеђи на извору да би наговјестии како ће им заљубљена душа остати ненапојена, или приказ разбуктавања страсти када уз свјетлост ватре једно другом читају записе са ногу, тражећи трагове невидљивог пера. Говорећи о рађању представа у главама људи о томе како чудесно живе у планини, од љубави и свирке невидљивих свирача, писац истовремено гради симболизацију стварности јарким бојама. У таквој стварности испредају се приче о њима, који су имали храбрости „за скок у празнину”, онда када се не зна како, заправо, живе. Стога се може рећи да се незнањем домаштава постојећа и креира паралелна надстварност, која ступа на сцену када се иза свакидашњости скрива комплексност ситуације у којој се ликови налазе, када иза обичности извирује наговјештај истинског догађаја у човјеку самом. Тако гледано и није од велике важности што су ликови *Рашке земље Раџије*, са изузетком Аврама и Нура, углавном површно грађени, без дубљег психолошког понирања у њихову нутрину, јер се управо *мистичности* и *поетизација* јављају као средство попуњавања празнина.

Уопште узев, Тамил Сијарић се у грађењу ритма користио најразличитијим средствима: разграђивањем уобичајеног говорног низа, одвајајући

субјекат од предиката⁹ или атрибут од именице¹⁰, обилатим коришћењем апозиција¹¹, давањем истог предлога различитим члановима једне синтагме, стварајући ефекат набрајања¹², а понајвише од свега фигурама дикције (асонанцама, алитерацијама, парономазијама, анадиплозама, анафорама, епифорама...) и фигурама конструкције (инверзија, елипса, асиндетон, полисиндетон, реторско питање...), што се јасно може видјети из свих до сада наведених примјера. Познато је да управо фигуре на основама индексног знака стандардном изразу нешто додају, одузимају или замјењују у циљу истицања извјесних говорних елемената. Како је код индексних знакова веза између ознаке и означеног најоучљивија – они спадају у експресивне знакове, за које је карактеристичан поступак стилизације израза.

Сијарић је поетски ритам градио и пажљивим коришћењем интонационих знакова. Тако се интерпункцијом поменути аутор креће од других до кратких реченица, од успореног до убрзаног ритма, од смиреног до усплахиреног, од пуног до празног, од поетског до обичног. Ипак, постоји један интерпункцијски знак, тачније комбинација знакова, која је врло карактеристична за Сијарића као писца, а нарочито у контексту превођења прозног у поетски ритам – то су три тачке иза којих слиједи зарез. Овим знаком Сијарић се обилато користи када жели да приповиједање успори и истовремено попуни још бременитијим значењима, ширећи њихово асоцијативно поље, када жели да спроведе основни поетски принцип – мање је више. Такође, овим се и читаоцу даје простор за дописивање реченог.

Иако су његову реченицу често поредили са андрићевском, Сијарић је заправо тек у ријетким случајевима подсећао на нашег нобеловца. Док је Андрићева реченица била савршено изглачана, стиче се утисак да је Сијарић своју намјерно остављао несређеном до краја, желећи не савршенство, већ природност, ефекат живог приповиједања.¹³

⁹ Моје ти Бољаре не би побјегле и да нијеси хитао – вели му, колико домаћински толико и пријатељски, Аврам (Наведено дјело, стр. 262)

¹⁰ Кајмекан је био стар човјек. Висок и стаса, упркос годинама, права (Нав. дјело, стр. 81).

¹¹ Негобрат је дуго гледао за аустријским официром, за Андријом; одлазио је Андрија у Суху Ријеку (Нав. дјело, стр. 183).

¹² Није више постојао до његове развалине, до његове дремљиве пуне суре зидине, зачуђено загладане из давног, из славног, из времена пуног оклопника, штитова, копаља у ово турско вријеме на Рашки, у Расцији – у немогуће...! (Нав. дјело, стр. 137).

¹³ Можда се због тога, у циљу дочаравања свакодневног говора, користио обиљем показних, неодређених и односних замјеница, које су чак садржане и у моту појединих поглавља, као нпр. поглавља бр. 34: *Те коње бичевима ударају, њо је њужно.* (Нав. дјело, стр. 247).

И онда након свега, постаје јасно како је мислио да треба писати. Писати као што се приповиједа уз ватру, са свим несавршеностима говорног стила, који, на другој страни, чини да се читалац осјећа као да сједи тик уз раме самог писца. Писати тако да нема разлике између писати и говорити, између свакидашњег и чудесног, између поезије и прозе. Писати вјечно упућен на ријеч која се рађа у тренутку изласка из грла, на ријеч која музиком живи. И утопити се у вјекове.

Svetlana KALEZIĆ-RADONJIĆ

SIJARIĆ'S POETICAL SPEECH IN THE NOVEL
RAŠKA ZEMLJA RASCIJA

Summary

Sijarić's *Raška zemlja Rascija* is characterized by synthesis of lyricism and narrative, and poetical speech is its key property. It is the rhyme elements and figures based on index sign that are the basis of poetry of Sijarić's language. When it comes to quantity, it can be applied on all levels, on individual words, whole sentences, paragraphs, as well as larger, multiple page sections.

Sijarić's poetical speech is constantly oscillating between the rhythmical and non-rhythmical, between the patterned and non-patterned, as heroes of *Raška zemlja Rascija* are moving along the same line of acceptance and refusal of life.